

PRO DOMO SUA

125 години от рождението на г-р Васил Андреев Манов

г-р Емилия Кирилова

Последната година на ХХ век е юбилейна за българския педагог д-р Васил Манов. Навършват се 125 години от неговото рождение. Кръглата годишнина не е причината, тя е конкретният повод за този опит за представянето на Васил Манов – петдесет години след неговата смърт и сто години след началото на общественополезната му дейност. За педагогическата аудитория неговото име е почти непознато. Известно е само на тесен кръг специалисти-педагози, докосвали се в хода на своята дейност и научни изследвания до отделни публикации. Казаното за д-р Манов в най-авторитетното българско издание по история на българското образование “История на образованието и педагогическата мисъл в България” т. 2, 1982 година е не само песеливо, то е непълно, неточно. Естествено е и представата, която този източник изгражда да носи същите характеристики. Тъжно е, че толкова български учители и просветни деятели в един немалък период, възприели тези “обективни” оценки по обясними причини, са побързали да забравят това име.

“Pro domo sua” е озаглавен краткият материал с автобиографичен ха-

рактиер, поместен в рубриката “Педагогически дейци и творци” на мартенския брой на сп. “Българско училище” от 1935 година. Това е единственият източник на биографични данни, в който д-р Манов проследява най-важните, според него, моменти от дейността си. Началото насочва към предисторията. “Настояването на съгрудници и четци” на списанието е причината, въпреки предварителните си намерения да не пише за себе си, да подготви това толкова кратко, за съжаление, изложение. С него, както сам Васил Манов уточнява, “отговаря и на искания от други среди”. Най-вероятно, настояванията са били отправени по повод 60-годишнината му, за която, обаче, никъде не се споменава. Сам обърнат с лице към юбилеите на другите, по отношение на себе си той е повече от скромен. Затова и написаното от него е кратко.

Васил Манов няма архив. Всички данни за него извън посочената статия са открити с много усилия сред редовете на педагогическите списания до 1944 година и главно в Официалния отдел и Хрониката на “Училищен преглед”. Щастлива случайност е и контактът с дъщерята на

д-р Васил Манов – Милка Манова – Янакиева, предоставила за ползване малкото семейни реликви – спомен от прекрасния баща. ”Огласяването” на откритото е професионален дълг. То можеше да стане и година по-рано, но кръглата годишнина бе причината за отлагането му. Стремещът е фактите да бъдат представени обективно, въпреки че в изложението може да прозрее пристрастие.

Интересът към личността не е първична емоционална реакция. Оправдан е и от научна, и от морална гледна точка и не бива да се възприема като ”модерен рефлекс” за реабилитиране на един от ”фашизираните” български педагози. В основата е стремещът към историческата и научната истина. А Васил Манов е сред неколкоцината най-изявени български педагози до 1944 г. и като че ли най-добрият – извън университета. Педагогическото му наследство в обем ”повече от 20 отделни книги, над 250 статии, не по-малко от 150 критически отзиви и рецензии, разни съобщения, методически проби и материали, уроци, бележки и други” (1) е несъмнено основание за такава оценка. Тази статия не цели неговото представяне, това най-общо е предмет на друга статия, но ако въпреки предварителните намерения наложеното ограничение не бъде спазено докрай, то причината за това трябва да се търси в трудното разграничаване на творчеството, от дейността и живота на д-р Васил Манов.

Васил Манов е роден в Тулча (Северна Добруджа) на 15. 03. 1875 г., ”когато градът има чисто български вид”. Родът на бащата, търговеца Андрей Манов, е от с. Драгоево, Шуменско, а на майката, Марина Люцканова – от Добричко. В семейството са пет момчета – Минчо, Васил, Александър, Георги и Христо. Ранната смърт на Андрей Манов, най-вероятно около 1887 – 1888 г., поставя началото на сирашкото им детство. Семейството се настанява в дома на дядото по майчина линия – Люцкан х. Константинов, поел грижата за децата. Той е една от най-авторитетните личности в Тулча – член на Епархиалния съвет – органът, който има грижата за училищата в района, ”дарител на земята за църквата ”Св. Константин и Елена” (2), ”спомоществовател” на ”История българска” на Гаврил Кръстович (3). Той полага основата на новата сграда на мъжкото училище в града на 05. 06. 1885 г., завършена през 1887 г. (2) Българските първенци в града обмислят възможността да изпратят младежа на разноски на окръга ученик в някое румънско училище, където да се подготви за търговец. Васил Манов определя това предложение като ”възмутително” (1). Категоричният му отказ извиква другата възможност – стипендиант на просветното министерство в Ломското педагогическо училище. В него постъпва през 1890 г. Наследник на Ломската реалка, Педагогическото учили-

ще в Лом прави първите си стъпки, но бързо печели популярност и авторитет. И ако за учителите на Васил Манов в Тулча не се знае нищо, то за тези в Лом, информация, макар и оскъдна, има. Директор на училището е възпитаникът на Виенския Педагогичен Тодор Митев, един от българските младежи, които със застъпничеството на Каниц получават стипендията на Виенския ориенталски музей. Другите “педагози” са възпитаници на Виенското училище и Класическата гимназия в София – Георги Петров (история на педагогиката) и Н. Минков (специална методика). Много добра е и подготовката по общообразователните предмети, която дават учители, получили образование си в авторитетни чужди висши училища – Женева, Николаев, Виена, Цариград. В учебната 1890–91 г., когато Васил Манов е първокурсник, в последния – трети, курс на училището се учи Михаил Герасков. Вероятно най-силно влияние върху “педагогиста” Васил Манов оказва директорът Митев, който води курса по обща педагогика и практиката в “образцовите” отделения (4).

Васил Манов завършва Ломското педагогическо училище със зрелостен изпит през 1893 г. Успехът по изучаваните предмети в зрелостното свидетелство № 10 от 29.06 от същата година по изучаваните предмети е “много добър” и “отличен”, с изключение на една оценка добър по църковно пеене (“пение псалтика”).

Пътят към учителската професия е вече открит. Едно първоначално отделение на ловешко училище е първата школа за младия учител, приел назначението си “с радост”. В края на същата 1893 г. той полага успешно “държавния изпит”, успехът от който променя статута на учителя от “временно назначен” в “редовен” (1).

На следващата учебна година Васил Манов е студент по “педагогия и философия” в Йенския университет. Стипендията на Министерството на просвещението от фонд “Петър Кермекчиев” открива пред него възможността на получи висша подготовка при едни от водещите университетски учени в Европа. Интересен е фактът, че като стипендианти на този фонд европейско образование получават такива известни личности като професорите Иван Шишманов, Иван Георгов, Андрей Протич, Александър Балабанов, Гаврил Кацаров, скулпторът Андрей Николов (5). Основателно е предположението, че изборът на кандидатите е бил доста прецизен.

Този университет, наричан в печата “всесветски център в педагогическо отношение” (6), има своите “големи имена от миналото” – Фихте, Хегел и Шелинг са заемали негови катедри, Хербарт – е негов възпитаник. И времето, в което българинът Васил Манов е студент в неговия Философски факултет не отстъпва на миналото – философът Рудолф Ойкен, психологът Теодор Циен, педа-

гогът Вилхелм Райн са доказателствата за това. Това са и преките учители, оказали най-значимо влияние върху идейното и личностно формиране на ученолюбивия млад човек. Научните области, които те представяват са и “най-силните”. Обяснението е в традицията, създадена от предшествениците. Освен силното философско присъствие, университетът в Йена и Педагогическият семинар в него носят духа на психофизиологът Виктор Прайер и на Карл Ф. Щой, привърженик и популяризатор на Й. Хербарт, ръководител на Семинара преди Райн. През 1896 г. Васил Манов посещава Университета в Цюрих и слуша лекции при Кут, Hunziker, Stoll. Професор Райн е Учителят с главна буква. Неговото присъствие в Йена, в последните десетилетия на XIX и първите – на XX век до голяма степен определя популярността и успехите на университетския Педагогически семинар. Проф. Райн е научният ръководител на Васил Манов по темата “Проблемът за умствената преумора в средните училища в Германия с особен оглед на пруските гимназии”. Интердисциплинарният ѝ характер издава вкусът на автора към нелеките проблеми. Разположен между училищната хигиена, психологията и педагогиката (дидактиката), този проблем е един от най-актуалните, в края на XIX век. Куражът на българския студент е бил доста голям, за да се наеме да анализира част от немската

училищна действителност, тази в пруските гимназии от гледна точка на преумората и факторите, които обуславят нейното присъствие в тях. Резултатът от усилията показва, че зад този “кураж” стои подготовката, амбицията, желанието да докажеш възможностите си и по категоричен начин да оправдаеш доверието. “Работата се прие твърде благосклонно”, звучи самооценката за него (1). “Magna cum laude” е оценката на престижната комисия. Тя определя високото качество на дисертационния труд и прибавя към докторската титла пояснението, че е получена “с особена похвала”. Допълнително доказателство за успешните усилия е представянето на библиографията към дисертацията в Енциклопедия на педагогиката на Райн, най-авторитетното педагогическо издание по това време. Успешният изпит по философия и педагогика през декември 1898 г. бележи края на четирите години в Европа (1).

Връщането в родината е начало на ново себедоказване, като че ли още по-трудно. Надеждите за “научна кариера” в някое от педагогическите ни училища остават напразни. За отличния йенски възпитаник заниманията с наука биват изместени от “работата за хляба”. Голямо е разочарованието му от назначението в Севлиевското петокласно училище, което получава на 15. 02. 1899 г. Докторската титла от Йена и успешното начало в българския педа-

гогическия печат с превода на “Формалните степени” на д-р Теодор Вигет и “Няколко типа от грешки против духа на формалните степени” в сп. “Училищен преглед” са допълнителен негов актив, на който той е разчитал.

Уволнението от Севлиевското училище от 01. 09. 1899 г. поставя началото на едногодишен период, в който Васил Манов е “извънреден околийски инспектор” в Троянска и Видинска околии за по няколко месеца. Между двете назначения е четиримесечният престой във “войската”.

Назначението в Хасковското петокласно училище от 01. 09. 1900 г. е второто разочарование на амбициозния учител. Учител по български език на първи и втори класове (V–VI) едва ли е мястото, където може да се приложи наученото по философия и педагогия в Йена? Педагогическото училище остава отново недостъпно. Въпреки абсурдното назначение Васил Манов търси възможности да използва знанията си – насочва вниманието към психологически изследвания (7), трупа опит.

“Звездният” му миг настъпва с назначението в Силистренското педагогическо училище. Две учебни години в периода 1901 – 1903 г. Васил Манов разгръща своите възможности и усвоява нови “територии” в педагогическия печат, “черпи за себе си от обилния извор на непосредствената практика” и го дава на учите-

ли и ученици (1). Училището е изключително благоприятна среда с колектива си, в който има и други европейски възпитаници и с “образцовите учители”. В този град и атмосферата е близка до тази в родната Тулча. Той е най-близкият български град до нея. В училището Васил Манов заварва като учител един от известните тулчански учители и бивш директор на класното училище в Тулча – Никола Раев. Най-щастливото съвпадение е, че по това време ученик в Педагогическото училище е най-малкият от братята – Христо Манов.

Изявите в сп. “Учител” и сп. “Училищен преглед” продължават със статии, рецензии, съобщения. Утвърждаването му е логичен резултат от положените усилия и напълно естествено. Особено благоприятна възможност за това е неговото успешно участие в първия у нас “ваканционен курс” за първоначални учители във Варна (1902 г.) – насочен по подобие на организирания курсове в Германия към повишаване на тяхната професионалната компетентност. На следващата година (1903 г.) д-р Манов е поканен за участие в подобен “образователен курс” в София, с лекции от областта на методиката на обучението по смятане, геометрия и естествознание (8). Интересът на новоназначения министър на просвещението проф. Иван Шишманов към тази положителна проява е причина за срещата между двамата. Следва

поканата към Манов за участие в екипа на Министерството като “подначалник в отделението за първоначалните училища”. Сам учил педагогия в Йена три години (9), проф. Шишманов избира В. Манов с оглед на сигурността в подготовката му и показаните качества. Успехът му, въпреки младостта, през следващите три години доказва правилността на направения избор. Присъствието в Министерството по същото време на още двама възпитаници на университета в Йена – д-р В. Николчов и С. Велев издава решимостта на министъра да отстоява убеждението си, че българският учител и просветен деец трябва да бъде “посланик на образованост и култура” и да стои извън “партизанщината” (10), т. е. политическите игри. Тази мисия В. Манов изпълнява успешно. Официозът, сп. “Училищен преглед”, редактирано през този период от Сава Велев е изключително богат на интересни публикации, немалко от които подписани от В. Манов. Балансът между пристрастието и реализма е водещ принцип, видим чрез съдържанието им. Представянето на Хербартовата психология (1902 г.) продължава с представяне на педагогиката му и се съчетава с мнението на “другата” страна. Преводите на Кюплер и Дитес доказват категорично това. Като илюстрация на “новите стремежи” в методиката, с част от “йенските българи” В. Манов предлага на българското учителство немския

опит в тази насока (11). Оригинално звучене имат и статиите му от този период по въпроси на обучението и специалната методика. Участва в популяризирането на Вилхелм Райн, представя в обширно изложение особено актуалния за времето въпрос, относно “статута” на педагогиката – “индивидуална или социална”. Както сам свидетелства, сътрудничи и в сп. “Демократически преглед” и сп. “Двадесети век”. Редактира “Известия за командировките”, бюлетин, който Министерството издава, за да даде гласност за резултатите от задграничните командировки на български педагогически дейци след 1903 г. (1)

Наред с популярността си като педагогически автор, Васил Манов получава и доказателство, че усилията му са забелязани. Кавалерският кръст от Народния орден “За гражданска заслуга” с грамота от Княз Фердинанд получава на 14. 02. 1906 г.

Силистренското педагогическо училище и “длъжността” на учител заместват министерството от 01. 09. 1906 година. Причината за решението си да напусне Васил Манов обяснява чистосърдечно с думите: “Почнах да жадувам пак за учителската работа. Па и нямаше какво повече да уча в министерството” (1). През този едногодишен престой в Силистра, сътрудничеството с учителя от “образцовото” училище Иван Кръстев ражда идеята за написването на “Практиката ни през първата училищна година”, отпечатана през 1908 г.

Нейното “продължение” – “Практиката ни през втората училищна година” излиза от печат на следващата (1909) година. В Силистра д-р Манов работи и над част първа на “Теоретическа педагогика” т. е. Теория на възпитанието, издадена през 1907 г.

Интересен и наситен с важни събития е периодът от юли 1907 г. до август 1910 г., когато Васил Манов е окръжен инспектор в Бургаски учебен окръг. В професионален план това назначение предоставя отлични възможности за контакт с практиката и широк поглед върху проблемите в нея. От друга страна, длъжността позволява да се подпомага тяхното решаване, да се открива новото и да му се дава път. “Педагогическите огнища”, които той решава да създаде са своеобразни центрове за търсене и утвърждаване на новостите в педагогическия процес. В известна степен, те играят ролята на “новите училища” в Европа (12).

През 1907 г. Васил Манов става съредактор на учреденото от съмишленици частно списание “Педагогически преглед”. След оттеглянето на д-р Ст. Донеv, от 1909 г. заема редакторската длъжност, до спирането на списанието през 1912 г., поради началото на Балканската война. Официалните педагози, както от сп. “Учител” наричат екипа около “Педагогически преглед”, са освен двамата редактори още д-р Д. Гинев, д-р Хр. Пенчев, д-р В. Николчов, д-р К. Свраков. Сътрудници на

списанието са още Н. Ив. Ванков, Й. Савов, Ант. Борлаков, Ив. Кръстев и редица други, известни по онова време, автори. Вярното ориентиране на учителството в новостите, “теоретични и методични” и критичният поглед върху тях, като цели на списанието са необходимост в този период на предлагането им от различни страни “с големи и громки обещания и фрази” (1). Стремежът към реалистична оценка навлича доста неприятели на д-р Манов в лицето на тези, за които всяко “ново”, дори и непроверено и недоказало се в практиката е по-добро от “старото”.

През късната пролет на 1910 г. Сливенският владика венчава Васил Манов и Петя Обрешкова от Бабадаг (Северна Добруджа). Учителствала през учебната 1906 – 1907 г. в бургаското село Осиково, след завършване на Шуменското девическо педагогическо училище, тя напуска учителската професия, за да завърши в Одеса зъболекарски курс и да стане една от малкото жени, представителки на тази професия по това време у нас.

Богатата професионална биография на д-р Васил Манов продължава с нов период в просветното министерство – 1910/1919 г. Този път качествата му са оценени от министър Никола Мушанов. Оглавява Отделението за първоначалните училища. Работата е позната, но огромна по обем. Новият просветен закон от 1909 г. влече след себе си подготовката

на редица други нормативни документи. Естеството на работата предполага голяма ангажираност и затова този период е “по-беден” на педагогическа “продукция” и изяви в печата в сравнение с други. Условията на война, в продължение на седем години, изискват изключителни усилия за функционирането на училищната система на всички равнища, а тежката отговорност поемат хората, стоящи най-високо в просветната йерархия.

Краят на войната (1919 г.) заварва Васил Манов като началник на Отделението за културните учреждения. Верен на себе си, той представя истината за “порядките в театъра” и тя става, според него, причина за освобождаването му от министерството (1).

Софийското девическо педагогическо училище има в лицето на д-р Манов своя директор от 22. 12. 1919 г. до 31. 01. 1922 г. Усилията му извън административните и учителски задължения са към преработката на „Теория на възпитанието“ и написването на „Дидактика“ и „Методика за първоначалните училища“, които излизат от печат съответно през 1921, 1923 и 1922 г. За авторитета му сред столичното педагогическо общество говори фактът, че той представлява директорите на средните училища, връчвайки на тържествено събрание годишния отчет на министър Стоян Омарчевски през юли 1921 г. (13) Получава медал за граждански заслуги, с който са удостоени пред-

ставители на културния ни елит по повод 50-годишната литературна дейност на народния поет Иван Вазов. От 1921 г. сътрудничи активно в сп. “Педагогическа практика”, редактирано от неговия добър приятел – добруджанец Антон Борлаков.

Главен инспектор по философия и педагогика в Министерството на просветата д-р Васил Манов е до 14. 09. 1923 г., когато “новото време” намира “нови хора”, за да наложи промените. От тази дата той е учител в Първа софийска девическа гимназия, за две години. Следва ново предизвикателство – Институтът за слепи в София (1925 – 1926 г.) То носи отговорността на директорския пост и интереса към “психологията на слепия”. След едногодишен престой – нова смяна, въпреки огромното му желание и молби да остане, за да продължи започнатите изследвания. Въпросът е предрешен – мястото трябва да се освободи “за един партизанин – учител”. Партизанщината, като “принцип” при назначенията, Васил Манов дълбоко ненавижда. Убеден е, че и мечтаното място в Университета му е убягнало по аналогични причини (14).

На 1. 10. 1926 г. Васил Манов поема ръководството на Първа софийска девическа гимназия. Двете учителски години в нея са достатъчни, за да бъде наясно, че мястото е особено тежко. То е привлекателно за хора от колектива, притежаващи високото образование. Опитът му да по-

лучи подкрепата на Министерство при уреждане на възникнал в гимназията проблем е безуспешен и затова на 1. 11. 1931 г. подава оставка и се пенсионира. През 1930 г., под негово ръководство, училището отбелязва по особено тържествен начин 50-годишния си юбилей (15).

Времето след пенсионирането си – до 1943 г., д-р Васил Манов посвещава на работата около издаването на сп. "Българско училище", което през 1928 г. основава с двама съмишленици, софийските училищни инспектори Хр. Спасовски и Д. Чолаков и става негов редактор. Продължават и научните търсения. От насоките за разработване на урока до въпросите за интуицията и евристиката в дидактиката и този поглед при интерпретирането на проблемите той достига закономерно. Умението да вниква в дълбочината на разглежданото явление е доказал неведнъж, а вкусът към предизвикателствата на практиката и научното им обяснение се оформя още в студентските години.

Искушен от мисълта да бъде полезен на учителството и в непосредствен контакт с него, през есента на 1934 г. д-р В. Манов приема отпращаната му покана за инспектор по философия и педагогика в Министерството на просветата. Решен е "да събере още материал за методика на гимназиалното обучение" (1). Но, както и друг път, шансът не е на негова страна. Замяната на инспектор по

философия и педагогика с началник на отделението на средните училища за него е пречка да реализира намеренията си. Появява се и друг факт, който окончателно определя решението му да напусне: бързото насаждане на определени идеи с декрети, без оглед на възможността дали имат шанса да бъдат възприети. "Не бях и за насилствено всаждане на една идеология, която не е минала през съзнанието", споделя той (1). Не приема за нормални революционните маниери и дух при промените в една толкова деликатна област като образованието. Неговите класически по същността си социалпедагогически възгледи, възприети още през студентските години в Йена, не се вписват в наблюдаваната практика. Социалпедагогическата проблематика вълнува д-р Васил Манов заради особено място, което въпросите за ролята на обществото във възпитанието на младите заемат в територията на Социалната педагогика още от времето на нейното оформяне като алтернатива на Индивидуалната. Популяризатор на тези идеи още в началото на века (1903 г.) в сп. "Училищен преглед", той се връща към тях през тридесетте години. Обществото като фактор във възпитанието на младите е обект на особено внимание в търсенето на истинските причини за "разминаването" между цел и резултати. От такъв аспект Васил Манов търси мястото и функциите на държавата в подготовката на под-

растващите за живота. Убеждението му, че училището и семейството са слаби пред мощното влияние на социалната среда, насочва погледа към механизмите това влияние да стане положително. Търси обяснението на явленията и връзката между личността и възпитателния фактор – държава от позицията на историческия опит и идеи. Вярва, че средата на тридесетте години, когато създава четирилогията “Училището и новата държава”, е благоприятният момент за реализирането на социалпедагогическите идеи и това го мотивира за написването на този труд. В необходимостта от това той се убеждава окончателно по време на последния си кратък престой в Министерството на просветата в края на 1934 г.

Извън пряката професионална дейност, като проява на обществена активност, може да се приеме участието на Васил Манов в движението на Червения кръст, за което през 1936 г. получава Кръст за особени заслуги. Не е чужд и на идеята “за организирано физическо възпитание на младежите”. Нещо повече, редактира органа на гимнастическото дружество “Юнак” списание “Здраве и сила” в периода 1925 – 1929 година, а в проявите на дружеството участва дълги години като негов съучредител.

Признание като педагогически автор д-р Васил Манов получава особено категорично с избора му за “подпредседател” на Съюза на педагогическите писатели, учреден през

месец декември 1933 г., чийто председател е проф. Димитър Кацаров. Участва в създаването на националния институт по образование.

След 1931 г. работи с много любов и присъщата си всеотдайност върху написването на библиография на българската педагогическа книжнина от “Рибния буквар” до 1945 година, с работното заглавие “Библиографичен бележник на българската педагогическа книжнина от 1824 – 1945 г.” Въпрос на дълг за него е да подготви този труд, в помощ на бъдещите изследователи на българското училище и педагогически идеи. Опитът му да го издаде през 1945 г., за което свидетелства негово писмо до Министерството на просветата – Държавно книгоиздателство, не успява. Следващият опит, този път на неговата дъщеря през 1962 г. също не успява, поради “липсата на марксистко-ленинската оценка”, която рецензентът намира за особено важна при библиографията. Надеждата един ден това да стане не е изгубена.

На 29 януари 1946 г., в Александровската болница, д-р Васил Манов умира от инфаркт. Върху некролога на Министерството на народната просвета загубата се отбелязва с думите: “Покойният е известен на българското общество и учителство като един от първенците на българската педагогическа мисъл и талантлив училищен организатор”.

Може би характерът на една статия, по повод на годишнина като та-

зи, би трябвало да бъде по-различен. Предложеното има за цел да обърне вниманието на читателя върху името на заслужилия български педагог, да го извади от територията на забравата и да поправи донякъде една несправедливост. Обективната и безпристрастна оценка за присъствието на д-р Васил Манов в историята на българското учебно дело и педагогически идеи предстои. Тя е част от преоценката на написаното за голяма част от събитията и личностите в новата българска история, която резултатите от бъдещите изследвания без съмнение ще наложат. Търсенето на истината, колкото и трудно да е то, е верният критерий за истинския изследовател.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Pro domo sua*. Българско училище, 1935, № 7, с. 348.
2. *Ст. Чилингиров*. "Добруджа и нашето Възраждане", културно-исторически издирвания. С., 1917.
3. *Г. Кръстович*. История бльгарска, Цариград, 1869.
4. *Първи годишен отчет* на Ломското педагогическо и трикласно училище за учебната 1896 – 97 г. (и за учебната 1878 – 79 до 1896 – 97 г.). Представил Т. П. Митев, Лом, 1897.
5. *С. Велев*. П. Н. Кермекчиев – послучай 25 години от смъртта му, Училищен преглед, 1906.
6. *П. М. Нойков*. Берлински държавен педагогически семинар за учители при средните учебни заведения. Училищен преглед, 1898.
7. *В. Манов*. Експериментално определяне на някои индивидуални черти от умствения тип на нашите възпитаници. Учител, 1901.
8. *Статистика* на тазгодишните летни курсове у нас. Училищен преглед, 1903.
9. *В. Йорданов*. Проф. д – р Иван Шишманов. Училищен преглед, 1938.
10. *Доклад до НЦВ* по учебното дело. Училищен преглед, 1904, № 6, 7.
11. *Сборник* с пробни уроци, стъкмили С. Велев, д-р В. Манов и д-р В. Николчов, Пловдив, 1907.
12. Педагогически дейци и творци. *Б. Мандов*. Българско училище, 1934, № 5.
13. Хроника и съобщения. Училищен преглед, 1921.
14. *В. Манов*. Господину П. Цоневу. Педагогическа практика, 1924.
15. Училищна практика, 1930, хроника.

PRO DOMO SUA
(125 years from the birth of Dr Vassil Andreev Manov)

EMILIA KIRILOVA

Summary

The attention towards the life and pedagogical deed of the Bulgarian pedagogue and didactician is determined by his considerable presence in the Bulgarian school reality and pedagogical thought in the period between 1898 – 1945. The article is provoked by the anniversary of Dr V. Manov and has the task to offer a most general view upon his life which determines its biographical character. The events are followed in chronological order. The biography of Dr Manov after 1898 is his professional biography as well. As a teacher and school functionary at various levels Dr Manov has a doubtless merit for the building of the Bulgarian school after a European model. As a graduate of Jena University and a student of Prof. Wilhelm Rein, he renders popular the ideas of Johan Herbart and his followers and makes them attainable to the Bulgarian teachers and pedagogical society.

The title of the article is borrowed from the autobiographical notes published in book 7 of the "Bulgarian School" magazine from 1935 and it directs straight towards the contents.

Doctor Vassil Manov is one of the most honoured and popular Bulgarian pedagogues in the first half of the 20th century and this article is an effort to overcome the undeserved silence about his personality during several decades.